

М. Анисимів

Основи тактики.

42503

06/10

30077

М. Анисимів.

ОСНОВИ ТАКТИКИ.

Уд. Анисимів

Мені скажуть: „поляжемо кістьми“; та що з того, що ви поляжете, а ворог перейде по ваших костях? Ні! нехай поляже він, а перейдете ви!...

З ген. Гурка.

Переклав В. Євтимович.

Зредаговано і видано Головною Шкільною Управою Військового Міністерства.

м. КАМ'ЯНЕЦЬ НА ПОДІЛЛЮ.
Друкарня Когена і Дунаєвецького.
1919.

Львів. Библиотека
АН УРСР

У 2,8 (3) 5

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 51

ВСТУП.

I.

Війна та її значіння. Основний закон життя—боротьба за існування; тільки шляхом цієї боротьби здобувається й особисте щастя, і матеріальні добра її навіть, шматок насущного хліба. Боротьбу цю однаково яскраво виражено, як в життю рослин та тварин, так і в життю людани, суспільства і цілої держави.

Держави провадять між собою безперестанну боротьбу на економічному та політичному ґрунті.

Коли справа торкнеться до інтересів надто важливих, то боротьба ця дуже часто втрачує свій мирний характер і вливається в боротьбу кров'ю та залізом, яка називається війною.

Таким чином, війна—це збройна сутичка двох чи кількох держав, що вирішає суперечку про питання особливої для них важливості.

Війна з'являє грізне; вона стрясає увесь організм держави—вимагає тисячі офір, мільйони грошей; та з'являє це неминуче і стихійне.

За 34 віки мірової історії мирних років налічують тільки 256. В XIX столітті, найбільш культурному, 88 років пробігло у війні і тільки 12 в мирі.

Отже, коли війна неминуча, то до цього суворого іспиту, який не допускає переіспитів, треба готуватись всіма засобами.

Найголовніший з них—добре організована, навчена і *збройна* сила.

Призначення збройної сили—охороняти безпечність та цілість держави зовні і в середині.

На перший поклик вояк повинен кинути близьких та коханих і бути готовим пожертвувати своїм життям за щастя батьківщини. Велика жертва, та ще більша честь, *бо нема вищого подвигу—як покласти голову свою за батьківщину.*

Тому-то стан вояка, будучи дуже відповідальним, є разом з тим і самим *почесним* у державі.

Воєнна умілість. Питання утворення збройної сили та вживання її на війні вивчає *воєнна умілість.*

Воєнна умілість за головну мету свою має утворити умови, при яких супротивника було б зламано „з *найменшим потом та кров'ю*“.

Як і всяка умілість, вона має свою теорію, яка називається *теорією воєнної умілости.*

Теорія воєнної умілости містить в собі цілий ряд *воєнних наук*, які можна звести у 2 групи.

Науки першої групи ¹⁾, одмежувавши собі певний куток у військовій справі, вивчають тільки його і всього будування не цікають.

Друга група ²⁾, навпаки, вивчає вже воєнну справу в усьому обсягові її і тому, очевидно, заступає в термі воєнної умілости саме важливе місце.

До найважливіших предметів другої групи належать *Стратегія* і *Тактика*.

Стратегія вчить, як провадити війну; тактика, як найкраще використати військо для досягнення цілей, вказаних стратегією. Стратегія наказує — тактика виконує.

Тактика. Щоб вказати, як найкраще використати військо, — тактика повинна вивчити властивості його, тому визначення тактики, як науки, можна зробити таке: *Тактика вивчає властивості війська і способи його чинів.*

Позаяк збройна сила — організм дуже складний, то тактика, щоб краще розібратися в йому, поділяє свою працю на 2 заходи. Спершу вона поділяє збройну силу на окремі роди війська (елементи) і вивчає прикмети і способи чинів кожного роду війська з окрема; потім, об'єднуючи всі роди війська в одну цілість, тактика досліджує прикмети і способи чинів цієї цілості. Таким чином, тактика поділяється на *елементарну* і *загальну* або *прикладну*.

Елементарна тактика вивчає прикмети і способи чинів кожного роду війська з окрема.

Загальна тактика (або прикладна) вивчає прикмети і способи чинів усіх родів війська, зведених в одну цілість.

Позаяк впливання якого-небудь предмета цілком залежить од його прикмет, то тактика, як зазначено вище, розбіраючись в будь-якому з'явищі, насамперед досліджує його прикмети, поділяє їх на вигідні та не вигідні, а потім спосіб чинів встановлює такий, при якому можна було б *спертися на сильні сторони даного з'явища, а слабкі прикмети його сховати, паралізувати.*

Іншими словами кажучи, тактика сильною стороною даного з'явища повинна бити в ніс супротивникові, а слабу сторону відхиляти від його удару.

В цьому є суття всякого тактичного досліду й чину.

Встановлюючи способи чинів війська, тактика не може дати рецептів стосовно до кожного часткового випадку, бо випадків цих безліч. Справа тактики вивести *основи, принципи* воєнної умілости, підлягання яким обов'язкове в усіх випадках.

Свої наукові положення тактика передає військовій у вигляді *уставів, нарядів,*

¹⁾ Топографія, армата, фортифікація, воєнне законодавство, воєнна географія, військова психологія і гіологія.

²⁾ Стратегія, тактика, воєнна історія, історія воєнної умілости, історія армії.

інструкцій і т. н., які їй служать для безпосереднього керування при навчанню збройної сили.

Очевидно, що всі ці підручники повинні бути строго погоджені з останніми вимогами тактики.

Та з огляду на те, що тактика, як і всяка наука, невпинно розвивається і йде вперед, то устами час од часу повинно міняти.

Устави, однак ж, завжди будуть трохи *відставати* від тактики—позаяк, з одного боку, міняти устами часто не можна (з причин очевидних кожному), а з другого—в тактичній лабораторії завжди є багато таких ідей, дослідження яких ще не закінчено—і тому вони не набули сталої форми, в якій їх можна було б передати військові.

Тактика повинна дати *знання та уміння користуватися з цих знаннів*. Першого досягається теоретичною частиною курсу; другого—практичною, тому, що всяке знання тоді тільки добре, коли його уміють використати і тому, що набути цього уміння надто трудно, то, очевидно, практична частина курсу набуває величезного значіння: їй повинно призначити найбільшу частину часу.

II.

Психологія окремого бойця. Головне зряддя війни це *людина*. Поспих чи невдача насамперед залежать од його *серця, розуму та сил*. Тому на значінню цих даних для воєнної справи треба трохи зупинитися.

Умові сили людини допомагають їй найкраще використати свою зброю, фізичні—необхідні для того, щоб зносити голод, холод, втому та інші злидні та недостатки війни, на які вона така багата.

Нарешті, моральні сили являються тим *стерном*, яке визначає той чи інший напрямок для прикладання сил умових та фізичних; це фундамент людини і коли він гнилий—людина, навіть багато обдарована фізично та морально, буде для воєнної справи тільки шкодливою. В серці людини повинно добре зрости мужність, сумлінність, відданність ідеї—тільки тоді в важкій обстанові бою вона буде здатною найкраще прикласти й свої фізичні й умові сили.

Не дурно, всі воєнні мислителі приходять до одного висновку, що *моральні сили людини на війні відіграють головну ролю*.

Морис Саксонський так формулює цю думку: „*серце людини повинно бути східною точкою в усіх воєнних справах*“.

Наполеон висловився ще яскравіше; „*поспих бою залежить на три чверти од сил моральних і тільки на одну четвертину від матеріяльних*“.

Людина, потрапивши в складну обстанову бою, підпадає під вплив двох взаємно протилежних сил—з одного боку, *почуття самоврятування* кожна мить нагадує їй про смертельну небезпеку і приковує до землі, з другого, *сумління* або *бажання*

перемогти—кличе вперед за товариством, за рідним прапором.

Перше почуття можна назвати перечним елементом, друге—сталим. Між ними провадиться вперта боротьба. Переможе перше—людина виявить себе страхополохом, трусом, друге—сміляком, завязцем. Очевидно, на кінець цієї боротьби безповоротно вплине присутність сильної волі, відданість обов'язкові, почуття чести й товариства. Іншими словами, як раз моральний бік людини.

Оскільки багато вважать моральні сили в цій боротьбі, вказують двоє з'явищ: з одного боку в найкращому військові завжди є сила людей, що ухиляються від бою, з другого—ті самі що ухиляються, підкріпивши свій сталий елемент якою небудь сприятливою обставиною виявляють потім чудеса хоробрости.

Отже, коли моральний бік людини має таке величезне значіння, на зміцнення його в війську та в зростаючому поколінню повинно звернути найбільшу увагу. Глибока релігійність, любов до батьківщини, сильна воля, відданість обов'язкові—союзники, які дадуть бойцеві перемогу над почуттям самоврятування.

Псіхологія маси. Сукупність окремих бойців складає збройну силу, яка в псіхологічному відношенні представляє собою *юрбу* або *масу* в науковому значінні цього слова.

Відзначні риси юрби—це понижена розсудковість і підвишена чутливість.

Через це юрба робиться над міру вразливою, легко скоряється внушенню, та разом з тим надто мінлива і нестійка в своїх настроях. Впливаючи на юрбу, дуже легко настроїти її в бажаний бік. „*Уява це ніс юрби, за який можна повернути її в любий бік.*“ Та такий настрій дуже швидко може відмінитися і юрба так само легко перейде в стан паничного жаху, як легко перед тим вона заразилася почуттям ентузіазму. Маючи на увазі основні псіхологічні прикмети юрби, поведіння з нею треба більше опірати на почуття, на серце, ніж на розсудок.

Сама мова повинна звучати твердо, упевнено. Як найбільше повторень, та тверджень, які непомітно псіхологічно заразою потечуть од серця до серця і дадуть бажаний настрій.

Засоби для керування масою. Щоб зробити масу зручною в керуванні, покірною одній волі, необхідно насамперед виховати її в бажаному напрямкові. Звідси очевидна важливість *військового виховання*. В основу його повинно покласти релігійне почуття, любов до батьківщини (патріотизм), відданість обов'язкові, почуття взаємного визволу.

Другим засобом полегшити керування масою—є *військова дисципліна*, яка полягає в точному та безсуперечному виконанню волі начальника.

Нідтримувати її у війську треба, по можливості, не страхом покарання, а вихованням почуття обов'язку, щоб дисципліна була *не ради страху, а ради сумління*. Та без покарання, звичайно, обійтися не можна, тому що в кожній частині знайдуться

порочні елементи, на які впливає тільки страх покарання.

Для передачі волі старшого начальника військові та для контролю над виконанням її необхідний цілий цеп начальників, який об'єднує рядовика й головнокомандуючого. Такий цеп називається *військовою ієрархією*. Він є, мов би, першою сіткою, по якій накази мозку розливаються по всьому організмові.

Кожен начальник має під своєю орудою певну групу людей, яка називається частиною.

Очевидно, що військова ієрархія викликає *поділ всієї маси на частини*. Поділ цей робиться з таким обрахунком, щоб у кожного начальника було не більше 4—5 молодших начальників безпосередньо йому підлеглих, бо инакше передача розказу й контроль за його виконанням утруднюються.

Нарешті, щоб в масі було легше розібратися, необхідно поставити її в повному порядку, раз назавжди визначеному, де кожен знав би своє місце і де легко було б одному знайти другого. Такий визначений уставом порядок розпоміщення людей називається *строєм*.

Стрій (шик) полегчує передачу розказів начальника, крім того, він є чудовим виховуючим засобом: в строю можна робити тільки те, що накаже начальник, свої бажання доводиться подавляти—це загартовує волю.

Коли люде стоять щільно одні з одним—лікоть до ліктя—то це стрій—*зведений*; коли людей розведено на невеликі перемешки—стрій *розведений*; коли ці перемешки більші і ріжноманітні—стрій *розситий*.

Перемешки між людьми та частинами називаються *інтервалами*, в глибокі *дістанціями*.

III.

Роди війська. Слідуючим дуже важливим елементом збройної сили є *зброя*. Зброя різко розпадається на два типи—зброю колючу або рублячу, так звану—*холодну*¹⁾ і зброю металеву або *пальну*²⁾. Властивості цих типів майже цілком протилежні.

Холодна зброя б'є тільки з близька, коли сунротивники зійшлися груди на груди, вимагає запалу, руху вперед; пальна, навпаки, більш дійсна в руках того, хто стоїть на місці, чия голова та серце спокійні.

Протилежність властивостей холодної та пальної зброї, а також швидке розвинування воєнної техніки викликали до життя небажане з'явище.

Єдина по ідеї збройна сила повинна поділитися на кілька спеціальностей або родів війська.

¹⁾ Спис, шабля, палаш, кинджал, багнет і т. и.

²⁾ Мушкет, пистоль (револьвер), кулемет, гармата.

В наслідок цього з'явилися *піхота, кіннота, армата, інженірне військо*.

Всі ці роди війська, крім піхоти, дуже односторонні—кіннота представляє, головним чином, холодну зброю, армата—виключно пальну, інженірне військо—сучасну техніку.

Тільки одна піхота, однаково здатна як до рукопашного, так і до вогневого бою. Разом з тим вона може діяти на всякій місцевості й у всяку пору доби при всякій погоді.

Ці прикмети роблять піхоту головним родом війська. Інші роди війська покликані тільки зміцнити її слабкі сторони.

Ми були присутніми при появленню на світ ще нового роду війська *повітряної фльоти*. Безумовно, що цьому немовляті доведеться стати згодом дуже великою людиною.

Комплектування війська. Щоб збройна сила могла зберегти своє постійне значіння необхідно правильно вирішити питання про *комплектування* її.

Комплектуванням називається поповнення армії людьми. З цього погляду армії можуть бути *міліційні і постійні*. В міліційних арміях населення збирається під прапором тільки на короткі учебні збори, решту часу живе по домівках, провадить свої справи і тільки з оголошенням війни повертається на воєків.

Звичайно, що з міліціонерів можна зробити в кілька місяців пристойних воєків, але утворити *частину*, утворити армію в такій короткий термін—неможливо бо значна риса військової частини—це її воляцький *дух*, який складається з відданости обов'язковій дисципліні, традиції минулого; та ці елементи не можна зберегти в складах недоторканого занасу—вони виробляються довготривалим сукупним життям і працею, сукупним потом та кров'ю. Щоб утворити їх треба часу й часу.

З огляду на це, всі більші держави перейшли до *армій постійних*. Постійні армії, в свою чергу, можна поповнювати або загальною військовою повинністю або вербунок. Нема сумнівів що боронити батьківщину, допомогати їй в досягненню її історичних завдань—обов'язок кожного громадянина, здатного носити зброю; тому тільки *загальна військова повинність* являється нормальним способом комплектування армії.

З великих держав тільки в Англії та в Північно-Американських Сполучених Штатах утримується вербунок, але й там він доживає свого віку.

При загальній військової повинності кожний громадянин повинен прослужити в армії 2—3 роки, після скінчення яких вступає до *запасу* вивчених людей. Щодо року $\frac{1}{2}$ або $\frac{1}{3}$ частини виходять до запасу, на її ж місце вливається нова хвиля невченої молоді.

Значіння старшини. При таких умовах набувають величезного значіння підстар-

шини та старшини. Вони являються підвалиною кожної військової частини, хоронителями її воляцького духу.

Підстаршин бажано мати всіх поверх-строкових. Що ж до старшин, то це повинні бути *веринки людности країни, її аристократія в відношенню розуму, серця та волі*. Старшина це лицарь чести та обов'язку, свята обітниця якого—не жалувати життя для Батьківщини.

Старшина повинен мати широку загальну освіту і видатну воєнну підготовку; тільки тоді він буде здатен швидко обхопити обстанову, прийняти правильний рішенець, виявити ініціативу. Потім моральні прикмети старшини—його мужність, твердість, справедливість, сумлінність—повинні бути без постріку; йому доручається справа величезної важливости, його сумлінню довіряється життя соток людей; щоб вести людей до перемоги треба, щоб старшину поважали й любили. Чи можна навіть мислити про перше й друге, коли моральні прикмети старшини під сумнівом? Нарешті, старшина повинен бути міцним фізично: він завжди спереду, завжди і скрізь приклад рядовикові.

Отже, широкий розум, чесне й тверде серце, міцне здоровля, любов до своєї справи і знання, знання й знання. Не можна а ні на хвилину забувати, що за відсутність знаннів, за умову та моральну неохайність на полі бою жде неминуча кривава розплата.

Обмундування війська. Лишається розібрати питання, як одягти армію й яке дати їй спорядження. Життя армії, як всякої людини, розпадається на робочий час і на свято. Для того й для другого потрібна своя одежа. Робочий час—війна, муштра, навчання, маневри вимагають *робочої форми одежі*, яка повинна відповідати боевим вимогам: бути захистною, тоб-то не давати супротивникові яскравих цілей, не робити гострої різниці між старшиною та рядовиком.

Для свята та одпочинку потрібна інша форма одежі—*мирна—парадна*. Вона насаперед повинна відповідати тій поетичній іскрі, яка в більшій чи в меншій мірі живе в душі кожної людини. Ця іскра—почуття виборного, почуття краси. Тому парадна форма повинна визначатися своєю красою та виборністю.

Краса форми має величезне виховуюче значіння і для зростаючого покоління, яке ще не пройшло через військові ряди, розвиваючи в йому любов до воєнної справи.

Спорядження війська. Нарешті, спорядження, містячи в собі суму тих предметів, які носить на собі вояк, насаперед повинно бути погодженим з силами людини і коня так, щоб загальний вантаж для першої не перевищав 60 фунтів, а для другого 6—7 пудів.

В спорядження повинні бути включені предмети першої потреби, які можна поділити на 3 категорії.

1) Необхідне для бою—патрони, шанцевий струмент, матеріали для першої перев'язки;

2) Необхідне для харчування—запас їжі, вода, у вершників—запас фуражу;

3) Необхідне для утримання себе, зброї та коня в порядку та чистоті.

Все це спорядження воляк має при собі, чому воно називається спорядженням *особистим чи носимим*. Для життя частини потрібно ще багато й усякого иншого майна; його возять на возах; називається воно *возимим спорядженням* або *обозом*.

IV.

Керування військом. Розберемо тепер, яким чином одбувається керування військовою частиною. Як ми знаємо, для цієї мети є цей проміжних начальників, підлеглих старшому начальникові або командирові частини.

Кожний начальник в потрібну хвилину повинен уміти насамперед *прийняти рішення*.

Обстановка. Приказка говорить „не ліз у воду, не спитавшись броду“. В прикладанні до воєнної справи змісл цієї приказки буде такий: раніш, а ніж на що-небудь зважитись, треба вивчити ту обстановку, серед якої доведеться чинити.

Тільки *рішення, погоджений і впливаючий з обстановки, може привести до успіху*.

Обстановкою, в воєнному значінню цього слова, називається *сукупність обставин, оточуючих і супроводячих наш даний чин і на нього впливаючих*. Обставини ці звичайно для ясности їх вивчення розбиваються на кілька груп.

Ці групи такі:

1) *Супротивник*—його сили, характер і чин. Треба завжди врахувати той моральний та матеріальний стан, в якому супротивник в даний мент пробує.

2) *Сили наші*—їхній моральний та матеріальний стан.

3) *Місцевість*, на якій доведеться діяти.

4) *Пори року* та доби, а також *стан погоди*.

5) Нарешті, *випадковости*, тоб-то, такі з'явища, які зовсім не залежать од нашої волі і передбачити яких не можна.

Містячи в собі елементи часу, обстановка, звичайно, набуває характеру перехідного, мінливого. В даний мент вона от-така, а через де-який перемежок часу зовсім инша. Це дуже важлива прикмета обстановки.

З другого боку обстановка містить в собі такі з'явища, як випадковости, яких зовсім не можна передбачити, і чини супротивника, які також не залежать від нас і передбачити які чи відгадати зарані дуже трудно. Звідси ясно, що вивчити обстановку з повною точністю не можливо. Завжди залишатиметься в ній де-яка невідома для нас величина, де-який *x*.

Присутність такого x вносить в кожний рішенняць більший чи менший елемент ризику. Що більший x , то більший ризик і навпаки; необхідно намагатися, звичайно, до можливого зменшення його, але уникнути зовсім не можна.

Тому всякий начальник повинен ясно собі уявляти, що такі елементи обстанови, як *місцевість, свої сили, їхній стан, час чинів*—піддаються точному вивченню, відомості ж про *сили та чини супротивника* завжди будуть носити невизначений характер. Добитися повної точности в цьому відношенню неможливо.

Нарешті, надзвичайно важливий елемент обстанови—*випадковості*—зовсім не піддаються до обрахунку.

Прийняття рішенняця. Вище ми сказали, що тільки той рішенняць приводить до успіху, який погоджено з обстановою, але ж, як виявляється, вивчити обстанову зновні, точно і напевне, не можна. Як же бути? Відповідь ясна.

Кожний начальник повинен уміти ризикувати, але ризикувати не сліпо, як запальний игрець, маючи своїм фундаментом ту частину обстанови, яка піддається до точного вивчення.

При цьому свій рішенняць він повинен угрунтувати на корисних сторонах даної обстанови, шкодливі ж сторони її паралізувати, сховати, яко мога, далі од супротивника, щоб він не міг направити їх проти вас.

Приймаючи рішенняць, необхідно надавати йому *активного* характеру і всіма силами намагатися до того, щоб не скоритися волі супротивника, а навпаки *йому* накинути свою волю, змусити *його* рахуватись з нашими чинами. Це зменшує величину нашого ризику, відвертаючи від нас ту сторону обстанови, яку так трудно вивчити, і направляючи її всією вагою на супротивника.

Неможливість зновні вивчити обстанову, немінуча присутність більшого чи меншого ризику в усякому рішенняці роблять саме прийняття рішенняця актом дуже трудним і болізним.

Ось як говорить про це Наполеон—цей великий майстер воєнної справи усіх часів і народів:

„Коли мені предлежить важливий рішенняць, нема більш малодушної людини, ніж я. Кожна небезпека уявляється мені прибільшеною, невдачі ж—що вони вже здійснилися. Тяжке хвилювання обхоплює мене, що не заважає мені, звичайно, перед оточуючими мене удавати спокійного. Одним словом, я почувую себе так само зле, як жінка перед родами“.

От чому уміння швидко розібратися в обстанові і сміливо приймати рішенняць—одна з *самих цінних прикмет начальника*.

Передача рішенняця начальника військові. Зважившись на рішенняць начальник може передати його підлеглим командою, сигналом, гаслом (умовним знаком) і особистим прикладом чи розказом.

Команда, сигнал, умовний знак і особистий приклад показують тільки те, що треба зробити, але *на віщо* це треба зробити, вони об'яснити не можуть.

А між тим, для вповні свідомого чину необхідно неодмінно знати й мету цього чину, тому до таких способів слід вдаватися тільки при передачі дрібних розпоряджень, всякий же більш чи менш важливий рішенець передається військові при допомозі розказів.

Розказ можна видати усний чи письмовний; останньому слід віддати перевагу.

В розказі повинно бути вказано не тільки те, що робити, але й на віщо це потрібно, тоб-то мету чинів. Всякий розказ повинен бути ясний, точний і короткий.

Коли його начальник видає усно і до того безпосередньо тим підлеглим, які будуть виконувати його, то голос начальника повинен звучати спокійно і впевнено, а обличчя його а ні найменшим рухом не повинно виказувати внутрішньої тривоги.

Письмовні розкази звичайно пишуть на листку польової книжки, при чому в заголовці кожного листка повинні бути проставлені певні відомости, присутність яких має величезне значіння.

Ознайомити юнаків з польовою книжкою і з'ясувати важливість відомости, що міститься в заголовці листка.

Виконання рішенця. Як не було б погоджено обставою рішенець начальника, та поки він не зважиться на його, поки не переле в розказ, поки цей розказ не дійде до підлеглого, вимагається де якого часу. За цей час обстановка може відмінитися і розказ, що був чудовим 15 хвилин дотепер, зараз може бути зовсім не до речі.

Як бути в такому випадкові підлеглому? Безумовно, всякий підлеглий повинен також безперестанно вивчати оточуючу його обстановку і стежити за відмінками її. Одібравши розказ, підлеглий насамперед порівнює, так мовити, одібраний розказ з обставою в даний мент; коли ця остання не відмінилася в порівнянню з тією, при якій начальник видав розказ, повинно виконати точно. Це без сумнівів.

Приватний почин. Але як бути, коли розказ уже не відповідає обставі? Можна доповісти про зміну обстановки начальникові і чекати на новий розказ? Коли час допускає, звичайно, можна зробити й так; та коли події пробігають швидко, коли нема сумнівів, що новий розказ знову відстане від життя, то не можна теряти а ні одної секунди і необхідно самому внести поправку в розказ начальника.

На военній мові це зветься *виявити свій власний почин, свою ініціативу*. Таким чином, приватний почин полягає в тому, що підлеглий, лишаючи мету чинів, зазначену начальником, незмінною, прикладає до досягнення її такого засобу, з свого вибору, який найбільше відповідає обставі, як вона склалася в даний мент.

Розумно вжитий приватний почин має величезне значіння. Це саме необхідне доповнення до єдиної волі начальника. Без нього загін—мертве тіло, керувати яким неможливо.

От чому всі видатні воєнні уми широко виховували в своєму війську цю прикмету. *Петро Великий* в своєму „Уставѣ Воинскомъ“ категорично вимагає від підлеглого виявлення приватної ініціативи.

У власноручно дописаному до Устава пункті він говорить: „правда, може офіцір, немов би по виправданню своєму відповідати, коли про те запитаним буде, що я те чинив по уставу військовому; одначе ж те його виправдати не може, хоч воно й написане, бо там *порядки* написані, а часів та випадків нема, того ради йому належить міркування мати.

Того ради цей пункт додається, щоб офіціри в таких потрібних випадках накріпко міркування чинили, без чого обійтися неможливо, побоюючися жорстокого покарання за відсутність міркування.“

Отже, насамперед—свідомість, самодіяльність; спершу „міркування“, тоб-то оцінка обстанови і тільки потім рішення і прикладання того чи иншого „порядку“, зазначеного в „Уставі Воїнському“. До приватної ініціативи Петровським уставом, як бачимо, не тільки заохочується, але її складається на кожного, як неодмінний обов'язок кожного воляка, бо инакше буде, „жорстоке покарання за відсутність міркування“.

Суворів не менш категорично вимагає: „я кажу ліворуч, а ти бачиш, що треба праворуч,—не слухай мене“.

Він жорстоко переслідував „немежузнайків“, „людей пасивних“, і всіма засобами заохочував та відзначав за моторність та сміливість думки—цих незмінних супутників ініціативи.

Великим прихильником приватної ініціативи був і *Скобелів*, який всіма засобами розвивав і заохочував до неї своїх підлеглих.

Сучасні устава твердо підкреслюють всю важливість і необхідність приватного почину.

Приватна ініціатива не повинна одначе ж переходити в сваволю, в бажання, щоб там не сталося, зробити по своєму. Розказ завжди лишається розказом. Необхідно намагатися до найточнішого виконання його, вносячи свої поправки тільки тоді, коли того настирливо вимагає обстановка.

Найкращими порадиниками в цьому досконаливому питанню повинні бути почуття обов'язку, ясне розуміння обстанови і громадянська мужність, необхідна для того, щоб не боятися відповідальности за свій рішення у випадку, коли наслідком його буде невдача.

Поки чин маленький і поле діяльности невелике, природно, невеликий і простір для власного почину. Та надто важливо вчасно посіяти в своєму серці це велике насіння. Вірний в малому буде поставлений на чолі великого.

Необхідно розібрати де-кілька прикладів розумної і вedorічної ініціативи. В кінці курсу повинно рішити ряд завдань на плянах і на місцевості.

П І Х О Т А.

I.

Властивости піхоти. Для формування пішої частини потрібні тільки люди, до того ж без особливих прикмет, а взагалі тільки здатні до військової служби; коні потрібні тільки в самій невеликій кількості, головним чином, обозні (тоб-то самого дешевого сорту); дуже складної матеріальної частини нема зовсім.

Таким чином, перша головна властивість піхоти це—простота складу.

Завдяки цій властивості піші частини легко формувати; в бою піхота не так легко розстроюється, як інші роди війська—чому вона здатна до довгочасного і упертого напруження.

Поруч з цим, простота складу робить піхоту самим дешевим родом зброї.

Піхота здатна до чину на всякого роду місцевості, зимою й літом, вдень і вночі; де пройде одна людина, там пройде й піша частина, озброєна холодною і пальною зброєю; піхота може сама підготувляти собі атаку вогнем і завдати рішучий удар багнетом, отже, однаково здатна до оборонних і наступових чинів; захопивши який небудь пункт, піхота може кріпко тримати його в своїх руках упертим боем, який розстроює її менше, ніж інші роди війська.

Коротко кажучи, піхота може діяти *при всякій обстанові й сама може розв'язувати всі найголовніші завдання*; другими словами кажучи, піхота *самостійна*; це друга головна властивість піхоти.

Для вогневого чину піхоту озброєно *мушкетом*; далекість та руйнуючу силу її вогню обмежено певною межою, яка тісно зв'язана з вагою мушкета; коли межу цю порушити, мушкет буде не під силу людині. А між тим, сучасна техніка для чинів у полі утворює гармати, які б'ють на 7—10 і більше верстов і не тільки поразяють живі цілі, але й руйнують закриття. Та такі гармати не здатні для озброєння піхотина.

Таким чином, піхота зв'язана залежністю між системою зброї та силою людини, не може розвинути вогню такої сили, яку допускає сучасна техніка. Звідси третя властивість піхоти—*порівнююча слабкість вогневого чину*. Нарешті четверта властивість піхоти це *повільність руху*. При рухові на великі віддалення, при цілому ряді переходів, піхота розстроюється менше, ніж другі роди війська, отже, може пройти їх (віддалення) навіть скоріще; та на малих віддаленнях—*на полі бою*, тоб-то, в самі *важливі хвилини* скорість руху піхоти значно менша од швидкості кінноти та артилерії.

Піхота може пересуватися з двоякого роду скорістю: *кроком і бігом*.

I. *Крок* також необхідно розрізнити двох родів: *походний і бойовий*. *Походним кроком* ідуть при походних рухах на великі віддалення; втомність і довгочасність таких пересувань з одного боку, певна віддаленність супротивника—з другого, дають необхідність і можливість звернути особливу увагу на збереження сил вояка. Тому скорість кроку для походних рухів повинно бути обрано такою, яка є *найбільш природною* для людини і не вимагає від неї особливих зусиль.

У нас для походного руху прийнято скорість 100 кроків у *хвилину* або біля 4 верстов у годину.

Бойовим кроком ідуть при пересуваннях на полі бою; близькість супротивника і необхідність можливо скоріше вийти з під його вогню неминуно вимагають од людини напруження. Що ближче супротивник і серйозніша небезпека, то напруження це, природно, повинно бути більшим, чому скорість бойового кроку прийнято нормально в 120 кроків в хвилину, при обставинах надзвичайних може бути доведено до 140 кр. Та такий прискорений крок вимагає вже од людини надто великих зусиль і повинен вживатися тільки на *невеликі віддалення*.¹⁾

II. *Біг* являється найвищою мірою напруження сил людини; скорість його у нас прийнято в 175 кроків в хвилину.

Вживається бігу під час особливо критичних моментів і, з огляду на надмірну втомність його, до його можна вдаватися без перерви тільки на самі невеликі віддалення—100–200 кроків, не більше.

Отже, головні властивості піхоти, як роду війська, це *самостійність, простота складу, порівнююча слабкість вогневого чину і повільність руху*.

Перші дві складають сильну сторону піхоти, третя та четверта—слабу, для паралізування якої довелося утворити особливі роди війська—*армату та кінноту*.

Невигідні властивості піхоти мають тільки другорядне значіння, позаяк не однімають од піхоти можливості розв'язати дане завдання, а впливають тільки на ту кількість часу та зусиль, якої вимагається на цей рішенець. Таким чином, найважливіша властивість піхоти *самостійність*—од цього зовсім не зменшується.

Завдяки їй, а також завдяки порівнюючій дешевизні, піхота зробилася, як уже було зазначено у вступі, *головним родом війська*. Вона складає головну масу—майже $\frac{3}{4}$ —всіх збройних сил кожної держави і являється підпорою для других родів війська. Кіннота та армата—це тільки необхідні доповнення до піхоти, утворені для зміцнення її слабих сторін.

Озброєння піхоти. Зброя піхотина повинна відповідати двом найголовнішим умовам: вона повинна бути одночасно пальною і холодною, що досягається додачою до

¹⁾ Розмір кроку приймають приблизно в $1\frac{1}{4}$ аршина.

мушкета багнета і своїми прикметами вона повинна бути незгіршою, а, по можливості, навіть бути ліпшою від сучасного озброєння інших армій.

В біжучий час піхоту всіх найважливіших армій озброєно магазиновим малокалібровим мушкетом різних типів, які дуже мало відрізняються один від другого.

Нашу піхоту озброєно 3-х лінійним магазиновим мушкетом зразку 1891 р. ¹⁾ який виявив себе на війні з найкращого боку.

Найбільша далекість стрільби нашого мушкета по мірнику 3200 кр.; прямий вистріл — на 600 кр. ²⁾.

Найбільше число вистрілів, яке може дати з нашого мушкета в хвилину середній стрілець при умові старанного прицілювання не перевищує 8—10; кращі стрільці, при сприяючій обстанові, можуть довести цю цифру до 15.

Крім мушкета піші кудеветні команди озброєно ще 3-х лінійним кулеметом *Максима*, який стріляє мушкетним патроном і може зробити до 500 вистрілів у хвилину.

Організація піхоти. Основною одиницею в піхоті є *сотня*.

Силу сотні історичним досвідом встановлено приблизно в 250 чоловіка ³⁾.

Для зручності керування та навчання сотню поділяється на 4 чети ⁴⁾.

1 та 2 чети складають першу півсотню, 3 та 4—другу; кожна чету поділяється на 4 *рої*, а кожний рій на кілька *гуртків*, по 2—3 ряди в гуртку.

Поділ сотні на нижчі тактичні сполучення повинен мати можливо постійний характер; надго важливо зберегти постійність *чети*; що більше цю постійність буде додержано, то чета буде більш об'єднаною і боездатною.

Кілька сотень зводяться в *курінь*; у нас піший курінь складається звичайно з 4 сотень, тоб-то налічує в собі до 880 багнетів.

1) Вага нашого мушкета—без багнета $9\frac{3}{4}$ ф., з багнетом $10\frac{1}{2}$ ф. довжина—з багнетом 2 арш. 7 вершків.

2) *Прямим вистрілом* називається такий вистріл, коли куля на всьому протягові свого льоту не піднімається над лінією прицілювання вище від головної фігури (10 вершків), отже, може поразати всі цілі, які зустрічаються в бою. Завдяки цій властивості прямого вистрілу, стрільбу на всі дистанції в його межах можна провадити з одним і тим же *постійним мірником* від чого швидкість вогню значно збільшується.

Постійний мірник, або найменша встановка мірника, є рівною найбільшій далекості прямого вистрілу.

3) У нас сотня складається з 4 старшин, 20 підстаршин і 202 рядовиків, всього ж 226 чоловіка, або 221 *багнет*. Крім того встановлено мати в кожній сотні по 15 чоловіка *неозброєних* людей для господарських потреб та челяди.

В *мирний час* склад сотні зменшено майже вдвоє.

4) По уставу, в залежності від числа рядів, сотню можна поділяти на 3 і навіть на 2 чети.

Кілька курінів об'єднується в *полк*, який являється самостійною *окремою частиною*, позаяк має своє особливе керування й господарство.

У нас піший полк нормально складається з 4 курінів або 16 сотень, налічуючи біля 3500 багнетів.

Крім того, щоб зробити полк цілком самостійною одиницею і в тактичному відношенні, в склад його включається ще й такі команди та сотні:

1) Пластунська сотня (команда розвідників), необхідна полкові для розвідочної служби; команди ці бувають у нас двох типів—*піші* в 64 чоловіка (по 4 чоловіка від сотні) і *кінні* в 100 вершників.

2) Кулеметна команда (сотня) в складі 8 кулеметів для безпосередньої вогневої підмоги полка в усіх випадках бою.

3) Команда *кінних ординарців* для доставки доповістей та розказів, в пішому полку складається з 13 вершників.

4) Команда *телефонистів* для служби при телефонах. Кожна команда має 9 (19) телефонних станцій і 12 (до 30) верстов телефонного кабеля.

5) *Музичка команда*—рішучо необхідна кожній частині з огляду на величезне моральне значіння музики на війні.

6) *Нестрова сотня* для служби при полковому обозі.

135
Два піших полки об'єднується в *бригаду*, дві бригади, або 4 полки, в *пішу дивізію*, в склад якої включається ще й *армату*.

Дві піших дивізії зводяться в армійський *корпус*, в склад якого неодмінно входять ще—*кіннота* й *інженірне військо*.

Корпуса об'єднується в *армію*.

Бойову силу піхоти звичайно виміряють числом *курінів*, а також числом *багнетів*, напр., сила пішої дивізії—16 курінів або біля 14000 багнетів.

В невеликих загонах (до *полку* включно) силу піхоти зручніше виміряти числом *сотень*, а не курінів, а також, звичайно, числом багнетів.

Особисте спорядження піхотина. Особисте спорядження складають такі предмети:

I. *Патрони*—у кожного рядовика по 120.

II. *Шанцевий струмент*—лопата, сокира, кайло та мотика—необхідний при укріпленню позиції, для самообкопування і на таборі. Бажано, щоб цей струмент мали всі люди.

У нас на сотню покладено 30 малих сокир, 140 малих лопат і 30 малих кайло-мотик.

III. *Санітарні засоби*—для негайної перев'язки рани і припинення кровотечі. У нас кожен піхотин має при собі *індивідуальний* або санітарний пакет ¹⁾.

1) Старанно впакований бинт: в мирний час пакети зберігаються на складах, у воєнний же час видаються всім старшинам і козакам; носять їх зашитими в підкладку мундура чи шараварів.

IV. Харч. Запас харчу повинно поділити на дві частини—*розходову і недоторкану*.

Перша частина в розмірі добової пайки—призначається для щоденного розходу і щодня поповнюється з обозу чи з місцевих засобів.

Недоторкану частину, або так звану „залізу“ порцію, витрачається тільки в тому крайньому випадку, коли обози відстануть, а місцевих засобів нема ¹⁾. З огляду на надто важливе значіння недоторканого запасу, її повинно витрачати не инакше, як з розказу *сотенного командіра*, і на повне збережіння його повинно звернути особливу увагу. В тому випадкові, коли запас цей довелося б зачепити, необхідно прикласти всіх старань, щоб при першій змозі його було поновлено.

У нас *розходову* пайку складають: хліб, сіль, чай та цукор на 1 день, а *недоторкану*: сухарі на 1½ дні, м'ясні консерви на 1 день, чай, цукор та сіль на 2 дні. Крім того, в спорядження включено ще й *цитриновий квас* (в кристалах).

Таким чином, *недоторкану* пайку наму вираховано, очевидно, тільки на 1—1½ дні.

V. Вода. Запас води бажано мати при собі можливо більший, тому що часто, особливо ж в бою, не буде змоги поновити його в скорому часі.

Заведений у нас баклаг для води біля 6 чарок, замалий.

VI. Намет. У нас кожному козакові видається шматок полотна, цівстояк, прикольні та вірвовку. З цих принадлежностей складається намет на 2—6 чоловіка.

Полотнища наметів повинно пофарбувати в жовтуватий чи зеленкуватий колір, щоб не виявити здалека присутності табору.

VII. Казанок, кухлик до чаю, ложка, примуси для чистки мушкета, до туалету (щітка, гребінець, мило), до щоденного вжитку (тютюн, сірники, гаманець, ніжик, нитка, голки); всі ці речі доконче необхідні воякові—і для кожної з них, навіть самої дрібної, повинно бути одведено місце в спорядженні.

Всі перелічені предмети повинні входити в спорядження кожного *рядовика*; що ж до *підстаршин*, то їм необхідно мати майже все те, що носить рядовик; виключити можна тільки шанцевий струмент та зменшити число патронів (у нас 60). Замість цього в *підстаршинське спорядження* повинно включити: годинник, компас, далекогляд (бінокль) далекомір, мапу, записну книжку і книжку для доповіщень, кишеньковий електричний ліхтарик.

Зовсім необхідно також точно встановити й *старшинське спорядження*. До сього часу спорядження для старшини зовсім не було.

Японська й сучасна війна показали оскільки таке становище незручне; у старшини часто не було під рукою необхідних річей; треба було тільки обозам одетати або сотні виділитися, як старшині доводилося голодувати й зносити всякі недостатки.

1) Частіш усього це трапляється при скупченню на невеликому простороніщу *великих мас* війська, наприклад перед боем або після бою.

Всіх цих незручностей легко уникнути, слід тільки точно встановити ті предмети, які повинні входити в старшинське спорядження та спосіб, як їх носити.

Здавалось би, що в старшинське носиме спорядження повинно включити такі предмети:

1) патрони для револьвера; 2) харчі на два дні; 3) вода у баклагу; 4) санітарний пакет; 5) годинник, компас, далекогогляд, далекомір, кишеньковий електричний ліхтарь; 6) мати, книжки записна і для доповіщень, олівці, циркуль; 7) білизна на заміну; 8) непромокаса киря; 9) глибока тарілка, чашка для чаю, ложка, віж та виделка; 10) туалетна примусія.

Вага всіх цих предметів не повинна перевищати 5 фунт.

Тепер ще виникає дуже важливе питання, як і куди вкласти всі ці речі, щоб ними було зручно користуватися і зручно носити на поході і в бою.

При вирішенню цього питання необхідно мати на увазі такі вимоги:

1) вантаж повинен бути рівномірно розміщений біля тіла, щоб центр ваги цього останнього не виходив з нормального положення;

2) Спорядження не повинно стиснати діяльності важливіших органів—легенів, серця та живота;

3) речі повинні бути укладені просто й зручно;

4) нарешті, приладдя для ношення спорядження повинно бути можливо легше.

Загальний вантаж, який доводиться носити на собі піхотиніві, доходить до 63 фунтів.

Вантаж цей більший од норми, встановленої наукою (60 ф.). Доки не необхідно його зменшити; а поки що слід користуватися всякою можливістю, щоб полегчити вояка на поході і в бою. На поході з цією метою можна мати при обозі особливі підводи для зкочених шинелів; перед вступом до бою краще всього залишати в певному місці не тільки шинелі, але й усе, що тільки можна, з решти спорядження.

Коли до таких заходів не вдаватися, рухливість піхотина при такому важкому спорядженню може бути зовсім паралізовано.

Спорядження частини, полковий обоз. Полковий обоз тільки тоді відповідає своєму призначенню, коли він буде в стані всюди йти за полком; таким чином, головна вимога, яку можна поставити до обозу—це можливо більша рухливість.

Для рухливости ж необхідно, щоб обоз був можливо менший і щоб вози його були легкі, а до конструкції своїй були пристосовані до характеру воєнних чинів.

Потім, друга вимога, це—зручність користування обозами; досягається її таким поділом вантажу по возах, що б усе потрібне для бою легко можна було виділити з того, що буде потрібним на таборі, і щоб кожна частина полку (сотня, курінь) при виділенню з полку могла взяти з собою й свої вози.

Одним з найголовніших предметів, возимих в обозі, є патрони. Патрони пере-

возяться в особливих патронних двоохколках; кожна сотня має по одній однокінній двоохкольці, яка вміщає 6000 патронів. Кожний кулемет по одній двоохкінній двоохкольці. Крім того, є полковий запас патронів, який перевозять у 8 парокінних патронних двоохколках. Взагалі на кожного рядовика в полку возяться в обозі 66 патронів. Крім патронів у полковому обозі возяться ще *запас харчів на два дні, шанцевий струмент, полковий лазарет* і др. В склад обозу входять і походні кухні—по одній на сотню.

Як числом возів, так і типом їх (біля половини парокінних возів), обоз пішого полку досить нескладистий.¹⁾

Щоб не везти безпосередньо за полком всю цю силу возів та коней, яка дуже скувала б його рухливість, полковий обоз поділяється на два розряди—перший і другий.

До першого розряду призначається ті вози, які везуть предмети необхідні для бою та для підтримання сил людини. Сюди входять: половина всіх сотенних патронних двоохколок, всі кулеметні патронні двоохколки, походні кухні, полковий лазарет і др.

Перший розряд під команду завідуючого зброєю їде безпосередньо за полком і, по можливості, ніколи від нього не відділяється.

Решта всіх возів складає *обоз II розряду*, який під команду к-ра нестройової сотні тримається позад полку на певному віддаленні, яке доходить иноді до 8—10 верств і прилучається тільки на ночлігові.

II.

В О Г О Н Ь П І Х О Т И.

Значіння вогню. Піхота може чинити багнетом і вогнем. Ще дуже недавно багнет лічили єдиним засобом, який доводить до рішучих наслідків, за вогнем визнавалося значіння тільки підготовче.

Однак ж, в мірі удосконалення пальної зброї, відносно значіння багнета та вогню поволи змінилось. В біжучий час вогонь піхоти досяг такої сили та влучности, що явилася можливість в де-яких випадках ще здалека, не сходячися на багнет, зламати супротивника і примусити його уступитися з позиції.

Таким чином, вогонь, лишаючись, як і колись, засобом підготовчим, тепер може иноді мати значіння й *засобу рішального*, тоб-то може иноді виповнити ту ж роль, що й багнет. Ріжниця та, що багнет працює без відмови і *завжди* приводить до рішучих наслідків, вогонь же такі наслідки дає тільки при особливо сприячій обстанові; в більшості випадків він тільки прочищає шлях багнетові.

Але, як *засоб підготовчий*, вогонь не має суперників. Досить сказати, що *поки вогню супротивника не злаmano, підійти до його на багнет стало майже неможливим*.

¹⁾ Біля 110 возів, 201 кінь, 2 старшини і 121 козак.

Отже, значіння вогню зросло у величезній мірі; чи це повинно значити, що знаменитий вирок Суворова: „Куля—дура, штик (багнет) молодець!“ в наші дні витратив своє значіння? безумовно, що ні, тільки треба розуміти його не буквально, а по духу.

Мисль же цього вироку та, що *тільки змагання вперед, змагання зійтися з супротивником груди на груди дає перемогу; без цього змагання, ясно та твердо вираженого, один вогонь ніколи не приведе до рішучих наслідків.*

От в цьому розумінні заповіт Суворова назавжди заховає своє значіння.

Властивости мушкетного вогню. Наш піхотинський мушкет стріляє на 3200 кроків, але дія його на всьому протягові далеко не однакова і залежить насамперед од *дістанцій стрільби.*

Дістанція стрільби. Загальне правило: що більша дістанція стрільби—то менші наслідки мушкетного вогню при однаковій витраті патронів і часу. Щоб підвишити їх, треба довше стріляти і випустити більше число куль і тим більше, що далі відстоїть та ціль, яку хочять поразити.

Дістанції мушкетного вогню поділяється на три категорії.

I. Близькі, в межах прямого вистріла, до 600 кр. На цих віддаленнях успішно поразяються самі дрібні цілі—до окремо лежачої людини включно; тому мушкетний вогонь до 600 кр. може бути названий могутнім або *рішучим.*

II. Середні—від 600 до 1500 кр. В цих межах мушкетний вогонь діє заслабо тільки по дрібних цілях, таких як окрема людина; всі ж більші цілі, як групи зі скількох людей і цілі частини поразяються ним цілком достатньо, тому вогонь на середніх дістанціях називається *дійсним.*

III. Далекі—від 1500 до 3200. На цій дістанції мушкетний вогонь по одиноких цілях та невеликих групах діяльний тільки в самій незначній мірі; скільки-небудь дошкульних наслідків при стрільбі по таких цілях можна досягти тільки при затраті великої кількості патронів і часу.

Великі цілі поразяються і на цих дістанціях досить сильно.

Мушкетний вогонь в межах 1500—3200 кр. називається *далеким вогнем*; одкрити його слід, як видно з виложеного вище, тільки по *великих цілях*, таких, як цілі частини, кольони, батареї і т. и.; з дрібних же треба вибрати тільки *важливі*, поразка яких може виправдати витрату патронів, по таких цілях як: група начальників, пластунські чати (партії розвідників), бекети сигналістів, дзорців і т. и.

Вогонь на далекі дістанції, при порівнююче слабій дії, захоче одначе ж своє *моральне значіння*, позаяк він позбавляє супротивника спокою і цим утрудняє його чини.

В смугі звиш 3200 кр. можуть бути поразки від випадкових куль, чому її в межах 3200—5000 кр. можна назвати *смугою випадкової поразки.*

Вплив місцевости. На дійсність вогню величезний вплив робить *місцевість*.

Найбільш сприяюча для стрільби—місцевість одкрита, рівна, позема або з невеликим спадом чи підйомом.

Місцевість горбаста, завдяки великій настільності мушкетної кулі, дає багато мертвих просторінь; при стрільбі згори вниз чи знизу вгору—сила вогню також слабшає.

Велике значіння має також ґрунт, який збільшує або зменшує число відскоків (рикошетів), отже й число влучань.

Взагалі, при обороні вигідніш усього заступати таку місцевість, яка усилювала б наш вогонь і ослабляла б вогонь супротивника, закриваючи наші резерви. Такою місцевістю буде: *позема або злегка похила в бік супротивника і з крутим спадом в наш бік місцевість*; коли внутрішній спад крутіший, як в 14^о; військо буде зовсім закрите від мушкетного вогню супротивника при умові, що в останнього нема командуючих високостей і справа чиниться літом ¹⁾.

Коли доводиться обороняти високости з протяглими внутрішніми спадами, то резерви на початку бою необхідно відсувати якомога далі від верховини, тому що такий спад, укриваючи від очей, не скрие від куль, аж поки супротивник не підійде на дистанцію, з якої кут падіння його куль буде вже *менший* од схилу спада. Поки кути падіння *крутіші* від спаду, він буде поразитися відносно слабо, а коли кути падіння куль і схилу місцевости стануть рівні, поразка досягає найбільшої сили ²⁾.

Резерви, очевидно, можна буде підвести до верховини тільки тоді, коли атакуючий пройде зону своїх найвигідніших стрілецьких позицій.

При обороні позиції з *крутими спадами в обидва боки*, як до себе, так і до супротивника, оборонець може добре закрити свої резерви і вогонь атакуючого взагалі ослаблений, та за те ж, своєю чергою, і вогонь оборони при стрільбі згори вниз під більшими кутами втратить значну долю своєї дійсности, позаяк поразка просторінь неминучо зменшується.

При наступові найвигідніша місцевість—пересічена, злегка горбаста, яка дає ряд, хоч би й невеликих, але частих мертвих просторінь.

Значіння умілости й стану самого стрільця. Нарешті, дійсність вогню залежить звичайно від *умілости та стану самого стрільця*.

¹⁾ Зімою при 22^о.

²⁾ Необхідно трохи зупинитися на величині *кутів падіння куль* при стрільбі з нашого мушкета.

До 800 кр. кут падіння *менший від одного градуса*; на 800 кр.—рівний одному градусові; 1400 кр.—3^о, 2000—6^о, далі ж кут падіння збільшується приблизно з кожною сотнею кроків на один градус і на дистанції 2800 кр. доходить майже до 14^о.

Зімою величина кутів падіння більша, ніж літом, до того ж різниця тим більша, що дальша дистанція стрільби; так, на 2000 кр. кут падіння біля 7^о, а на 2800—доходить майже до 22^о.

Що краще підготовлений стрілець, то наслідки його вогню звичайно кращі, надто яскраво це виявляється на близьких дистанціях. Зі збільшенням віддалень ріжниця зменшується, та все ж, навіть на самих далеких дистанціях, кращі стрільці дають % двічі більший, ніж лихі.

При скорому вогні ріжниця також зменшується, та все ж і в цьому випадкові лихі стрільці дають також двічі гірші наслідки.

Що до впливу на дійсність вогню *стану моральних та фізичних сил стрільця*, то цілком очевидно, що тільки в спокійному стані духа зі свіжими силами можна утворити влучний вистріл.

Що менший спокій та що більше перетомилися люде, то гірший вогонь. А, між тим, в бою сили людини, як фізичні, так і духовні, витрачаються надзвичайно швидко.

Недоїдання, безсонні ночі, гнетуча обстановка бою, все це надто втомляє стрільця та начальника і позбавляє їх спокою. Точне прицілювання стає щасливим винятком; багато ж стрільців, як оповідають очевидці, хвилюються до такої міри, що стріляють, зовсім не прицілюючись, часто навіть прижмурюючи очі.

Що ближче супротивник, то хвилювання зростає і тим менш дійсним стає вогонь; надто підупадає дійсність вогню на *самих близьких дистанціях в 100—150 кр.*, коли здавалось би, ні одна куля не повинна пройти мимо.

Добра підготовка являється стримуючим початком. Що твердіше вивчено частину, то легше приборати її до рук, привести в порядок вогонь.

Величезного значіння в цьому відношенні набувають також заходи, що впливають на моральну сторону людини, а саме *спокій і відвага начальників, тривна і жа, достатній відпочинок*.

В мирні часи стрільба вважається дійсною, коли вона дає 3—9% влучань.

В бою сукупність розібраних даних і, головним чином, *хвилювання стрільця і начальника* принижують ці цифри у величезній мірі.

Пробивна здатність мушкетної кулі. Мушкетна куля має величезну пробивну здатність.

На близьких дистанціях вона може пробити до 20 чоловік, поставлених один за другим „гусаком“, а на віддаленню в 3000 кроків вона легко пробиває пакет з 3 дощок пальової (дюймової) товщини.

Найкращу захиту від сучасного мушкетного вогню дають *метальові щити*, потім, *земля та дерево*.

Ті предмети, які закривають людей од куль, називаються *закриттям*, а ті, які закривають тільки від зору супротивника, а не від його кулі—*масками*.

Щити заведено в арматі і в де-яких кулеметних частинах; в цю війну їх вживають і в піхоті. Стальовий щит в 9 м. не пробивається мушкетною кулею вже з 200 кроків.

З *земляних пород* найбільший опір пробиванню дає *пісок*; в нього куля заглиблюється не більш, як на $1\frac{1}{2}$ фути, далі йде *щільний рослинний ґрунт, суглинок, чиста глина* й нарешті, *чорноземля*, в яку куля проникає майже на 3 фути.

Важливо зазначити, що *вохка* земля являється менш певною захитою, ніж *суха*, позаяк в неї куля проникає глибше.

Коли землю *уторувати*, то на близьких дистанціях вона пробивається навіть иноді глибше, ніж невторована, але вже з 400 кроків опір її пробиванню стає кращий, ніж в останньої.

Свіжий *сніг* пробивається кулею на близьких дистанціях майже на 7—10 футів, коли ж він злігся, або коли його уторовано, то найбільше заглиблення кулі зменшується в двічі—до $4\frac{1}{2}$ ф.

Дерево являється захитою від куль мало надійною; в межах прямого вистрілу воно пробивається, в залежності від породи, на $3\frac{1}{2}$ —2— $1\frac{1}{2}$ фути; навіть на дистанції в 2500 кр. куля заглиблюється в дерево на 2—3 вершки; соснова цальова дошка пробивається на всіх дистанціях до 4000 кроків.

Таким чином, *дерев'яні будівлі* (хати, шопи, частоколи) можуть бути закриттями від мушкетної кулі тільки під самим далеким вогнем; деревляні ж паркани, огорожа, плетені пробиваються на всіх віддаленнях і їх можна використати тільки як маски.

Що до *кам'яних збудувань*, то цеглова стіна, *товща як 1 фут*, уже не пробивається мушкетною кулею (куля проникає тільки на $\frac{1}{2}$ ф.) і коли у супротивника нема армати, може *де-який час* служити досить певним закриттям; потім, од дії великого числа куль вона сильно руйнується і стає пробиваемою; *глинобитна* стіна для цієї цілі повинна мати товщину біля $2\frac{1}{2}$ футів.

Копиці сіна чи хліба пронизується кулею більш, ніж на 2 сажні і можуть служити тільки за маску.

Добрим закриттям являється *кам'яний вугіль* в мішках; шар його завтовшки в $1\frac{1}{2}$ фути не пробивається кулею зовсім.

Утворення мушкетного вогню. Військова частина може вести мушкетний вогонь двояким способом: або всі люди стріляють одночасно по команді, або ж кожний стрілець стріляє самостійно і незалежно від товариша.

Види вогню. В першому випадкові маємо *ясовий вогонь* (*вогонь сальвами*), в другому—*поодинковий*. Кожний з них має свої вигоди і недостатки; при ясовому вогню всі люди в руках начальника і тому вогнем легше керувати, витрата патронів зменшується, та за те ж самий вогонь більш повільний і не такий влучний.

При *поодинковому* вогню, навпаки, влучність і швидкість вогню збільшується, кожен стрілець має можливість виявити свою умілість в повній мірі.

Та керувати таким вогнем значно трудніше—люди швидко вислизають з рук начальника, витрата патронів значно зростає.

Вживати яєвого вогню при бойовій обстанові дуже трудно; для виразної сальви треба, щоб люди були спокійні, щоб усі вчули команду виразно, щоби крім команди не було чутво ніяких звуків. Така обстановка трапляється в бою тільки винятково,—звичайно ж, грізний гук бою набирає таких розмірів, що, бажаючи передати що-небудь сусіди, доводиться кричати йому в ухо; очевидно, що при таких умовах вживати сальв не можна, і поодинковий вогонь являється єдиним видом вогню, якого вживається в бою.

По нашому уставу поодинковий вогонь може бути трьох родів—*рідкий, призначеним числом патронів і частий*.

1) При *рідкому вогню* кожен стрілець утворює вистріл тоді, коли до нього дійде черга. До того чергу вогню ведуть в роях та гуртках. Вживають рідкого вогню в хвилини притишення бою, коли супротивник не дає корисних цілей, але коли, все ж таки, з відомих міркувань, необхідно його обстрілювати.

2) *Вогонь призначеним числом патронів* ведеться так: кожний стрілець, не дожидаючи черги, випускає призначене число патронів зі скорістю, необхідною для старанного прицілювання, і потім припиняє стрільбу.

Вживається цього вогню по цілях більш менш корисних в усіх тих випадках, коли обстановка ще не досить вияснилася і начальник повинен особливо кріпко тримати в своїх руках скорість вогню і витрату патронів.

3) *Частий вогонь*. Люди стріляють без черги з найбільшою скорістю при умові, однак, старанного прицілювання; вживається в рішучі хвилини, коли треба або зупинити супротивника, або використати його необачність, трудне становище і т. и.

Частий вогонь і вогонь призначеним числом патронів вживається також тоді, коли треба навалитися на супротивника, щоб одвернути його увагу й сили від нашої частини, яка утворює який-небудь маневр.

Сальви бажано вживати для *пристрілки*, позаяк сила одночасно падаючих куль полегчує наглядання, і *вночі*—коли надто важливо тримати людей в руках.

Основною умовою постріху мушкетного вогню є відповідність висоти мірника, при якій стріляють, до того віддалення, на якому знаходиться обстрілюєма ціль. Умілість начальника насамперед і виявиться в указанню правильної висоти мірника, другими словами, в можливо точному визначенню віддалення до супротивника.

Техника дає ряд способів для цього: *окомір, далекомір, безпосередній вимір, пристрілку*; всі вони подрібно досліджуються в курсі армати, тут же вкажемо тільки, що найбільш вживаемим з них в бою є *окомір*; чому надзвичайно важливо вчасно привчити своє око до цієї трудної і відповідальної роботи.

Коли є цілковита певність в призначеній висоті мірника, саму ціль видно виразно і розміри її велич не великі, то вогонь можна вести всією частиною при *одній висоті мірника*.

Та коли такої певности нема, ціль видно погано або ж глибокiсть її значна, то сподiватися поспiху при стрiльбi з одною висотою мiрника трудно, особливо ж на далеких дiстанцiях,

В таких випадках треба намагатися засипати кулями можливо бiльшу площу в тому районi, де знаходяться цiлi. Для цього призначають два або три мiрники з рiжницею в 100—50 кр.; при кiлькох мiрниках кулi поражають значно бiльшу площу, чому можебнiсть захоплення кулями й самоi цiлi збiльшується. Вогонь при кiлькох мiрниках називається *вогнем по площi*.

Цей вид вогню на середнiх i особливо на далеких дiстанцiях вживається дуже часто; на *далеких дiстанцiях* (тоб-то, далi, як за верству) вiн стає немов би нормальним.

Керування вогнем. Найбiльша частина, вогнем якоi можна керувати в бою, це—*сотня*; коли всю її зiбрано в кулак i вона знаходиться в зведеному строю, сотенний командир може керувати її вогнем сам особисто. Та такi випадки, порiвнюючо, рiдкi; частiше сотню буває розкидано на великiй площi; тодi сотенному командировi одному не впоратися—i вiн повинен вдатися до допомоги четарiв; залишаючи в своїх руках тiльки найголовнiшi функцiї, сотенний командир решту обов'язкiв по керуванню вогнем передає цим останнiм ¹⁾).

Позаяк такi випадки будуть дуже часто, можна сказати, будуть нормальнi, то ясно, що тепер *вогневою одиницею* на полi битви являється *чета*—i роля четаря в цьому вiдношеннi надзвичайно виросла, ставши дуже вiдповiдальною i важливою.

Стрiлецька позицiя. Одним iз найважливiших обов'язкiв начальника, *керуючого вогнем*, це—обрання того мiсця, з якого розпочинається вогонь, або, пнакше кажучи, обрання *стрiлецької позицiї*.

Насамперед така позицiя повинна давати *всi зручностi для провадження вогню*, з неї повинно бути виразно видно супротивника, якого ми хочемо обстрiляти ²⁾—повинно бути досить простору для зручного розмiщення стрiльцiв, бажано мати пiдпору для мушкета.

Разом з тим стрiлецька позицiя повинна давати стрiльцям *закриття* вiд вогню супротивника чи принаймнi *маску*.

Дуже важливий той напрямок вогню, який можна взяти з даної стрiлецької позицiї. В цьому вiдношеннi мушкетний вогонь, як обтiм i всякий инший, може бути *фронтальний*, коли напрямок вистрiлiв простопадний до фронту ворожого розположення, *навскiсно-прицiльний* i *фланговий*, коли вiн iде пiд бiльшим чи меншим кутом.

1) Подробнiше з цим питанням познайомимося при вивченнi бойових порядкiв.

2) Дуже важливо, щоб сонце було за нашою спиною, а не свiтило нам в очi; так само й вiтер.

Найтяжчий для супротивника—це *фланговий вогонь*; він гвітюче впливає на його моральну сторону, збільшує втрати і швидко доводить до бажаних наслідків. Тому, в бою всіма силами, настирливо треба намагатися до того, щоб неодмінно обстріляти супротивника у фланги. Навіть вогонь кількох тільки стрільців, направлений з флангу, принесе величезну користь.

Властивости кулеметного вогню. Кулемет має мушкетний ствіл і стріляє мушкетною кулею; тому властивости його вогню майже ті ж самі, що й у мушкета.

Ріжниця тільки в тому, що кулі, вицущені з кулемета, лягають дуже кунно; завдяки цьому пробивна здатність кулеметного вогню трохи більша від мушкетного.

Завдяки кунності вогню кулемет знаходиться ще в більшій залежності від дістанції, ніж мушкет.

Поражка буде доброю тільки тоді, коли правильно визначено віддалення до цілі; найменша помилка зараз же відбивається на наслідках вогню. І що дальше дістанція стрільби, то залежність ця тісніша.

Тому кулеметний вогонь рекомендують вживати широко тільки в межах до *1 верстви*, тоб-то на близьких та середніх дістанціях; на далекі ж дістанції кулемет відкриває вогонь тільки у випадках особливо сприятливих: по великих та корисних цілях, коли точно відомо віддалення, є добрий дозорний пункт і т. и.

В цьому розумінню кулемет звичайно називають *зброєю близького вогню*.

В цьому головна ріжниця між кулеметним та мушкетним вогнем.

Провадження кулеметного вогню. Вогонь із кулемета буває *поодиноковий*, окремими вистрілами і *автоматичний*, тоб то цілим потоком куль.

Останній є нормальним видом кулеметного вогню і вживається в усіх тих випадках, коли бажать швидко й певно поразити ворожі частини.

Автоматичний вогонь, в свою чергу, може бути з перервою призначенням числом патронів і без перерви.

З подробицями цього питання знайомить практично курс кулеметів, який складає особливий відділ в курсі армати.

III.

Порядки та строї піхоти.

В бойовій обстанові піхота може займати різні положення—вона або веде бій, або йде походом, або стає з'осереджено перед вступом до бою чи для одпочинку.

Кожне положення має свої особливі прикмети, з якими розміщення піхоти для кожного поданого випадку, очевидно, повинно рахуватись.

Розміщення війська, погоджене з обстановою та метою чинів, називається *порядком*. В залежності від трьох типових положень піхоти, порядки поділяються на три

категорії—*походні*—для походних рухів; *резервні*—для з'осередженого розположення і *бойові*—для провадження бою.

Кожний порядок представляє комбінацію відомих, найбільш відповідаючих його цілі, *строїв*. Тому й строї піхоти можна поділити на *походні, резервні й бойові*.

Резервні строї та порядки.

Умови, яким вони повинні відповідати. *Резервним порядком* називається розположення війська, яке приймають або перед виступом до бою, або на полі батави— в добре закритих участках—або для розпологу на одичинок, ¹⁾ в усіх випадках *поза вогнем супротивника*. Форму резервного порядку повинно бути погоджено з тією метою, для якої він буде призначений. В даному випадкові дві меті: розположення в бойовій обстанові й розположення для відпочинку; з них своє рішуче слово повинна сказати та, яка важливіша, т. е. *розположення в бойовій обстанові*.

Як ми допіру бачили, розположення це приймається поза вогнем супротивника, але в непосредній до нього близькості; що хвилини можуть надійти важливі розпорядження, які необхідно виконати з можливою скорістю; щоб не було загайки в цьому відношенню, резервний порядок повинен представляти *всі зручності для керування*, тоб-то повинен бути можливо більше *з'осередженим* і складатися з комбінацій *зведених строїв*.

Резервний порядок є порядок *переходовий, вичікуючий*; з виясненням обстанови йому доведеться або пересунутися, до того ж в напружкові, який частіш усього визначити зарані нема можливости, або ж перешикуватися в бойовий порядок. Знову ж так, як те, так і друге, повинно зробити швидко, без загайки; а для цього резервний порядок повинен бути гнучким і рухливим; другими словами, складові часті його, не зливаючися в одну з'осереджену масу, повинні бути відділені одна від другої інтервалами та дістанціями і повинні мати де-яку долю самостійности.

Дуже часто спершу доведеться використати не весь резервний порядок, а тільки де-яку частину його; необхідно, щоб *виділення цієї частини могло статися без порушення загального порядку*.

Нарешті, резервний порядок по своїй формі повинен відповідати тій *місцевості* на якій хочать скористуватися з нього; форма ця, очевидно, не може захопонувати в одних яких-небудь межах і, позаяк місцевість дуже різноманітна, повинна мати кілька типів.

Таким чином, всякий резервний порядок і всякий резервний стрій повинен відповідати 4 головним умовам:

¹⁾ А також для потреб навчання та внутрішньої служби.

- 1) Зручності керування,
- 2) рухливості та гнучкості,
- 3) можливості виділення частин без порушення загального порядку,
- 4) зручності пристосування до місцевості.

Взагалі—резервний порядок і резервний стрій будуть мати вигляд з'осередженої зведеної маси—краще всього в формі квадрата.

Резервні строї та порядки чети, сотні, куріня та полку. Резервними строями *чети* будуть—розгорнутий стрій (§ 70 Стр. Уст.), кольона роями і кольона рядами.

Прикладання їх залежить цілком від характеру місцевості.

В *сотні* розгорнутий стрій (§ 150—155), четова кольона і кольона роями (§ 156, 157 і 176).

З цих строїв вимогам резервного порядку більш усього відповідає четова кольона, найбільш з'осереджена (майже квадрат), рухлива, гнучка, легко пристосовується до місцевості при рухові; її частіш усього вживають і вона являється нормальним резервним строем сотні.

Розгорнутий стрій трохи затрудний для керування, позаяк людей витягнуто в одну довгу лінію, і незручний для руху, тому що довга лінія на ходу легко розстроюється, особливо на місцевості хвилястій. Стрій цей, одначе ж, необхідний, тому що сотні часто доведеться розташовуватися на такій місцевості, яка не допускає глибокого строю, ¹⁾ крім того, він являється основним строем сотні для розлічи та інших випадків, які викликає навчання та внутрішня служба. *Кольону роями*, як резервний стрій, вживають тільки, як виняток, на місцевості, яка не допускає вишикування четової кольони.

В *куріні* резервна кольона (§ 231—236).

Сотні можуть бути або всі на одній лінії, або в потилицю одна другій, або в 2 лінії.

Таким чином, курінь для розположення в резервному порядку має три комбінації: з'осереджену, яка наближається до квадрата, витягнуту по фронту і витягнуту в глиб.

Перша комбінація найзручніша для керування, поворотка, рухлива й дозволяє з повною зручністю виділяти сотні; вона являється основним резервним строем для куріня, і коли не буде інших вказівок, курінь завжди шикується в резервну кольону цього типу.

Інші дві кольони, розтягнуті в порівнюючо довгу лінію, менш зручні для керування і вживається в тих випадках, коли місцевість не дозволяє вишикувати основну резервну кольону.

В *полку* резервний порядок (§ 276—277 Стр. Уст.).

¹⁾ Напр., на дні яру, вздовж заглибленої дороги.

Походні порядки та строї.

Умови, яким вони повинні відповідати. *Походний порядок* призначається для походних рухів. На його форму мають вплив дві обставини: близькість *супротивника* та необхідність берегти сили вояка.

Близькість супротивника може вимагати швидкого переходу до *бойового* порядку, а для цього, крім відповідаючої форми походного порядку, треба, щоб воля начальника могла розлитися по колоні без загайки.

Для збереження сил вояка походний порядок повинен бути зручним для руху.

Таким чином, три найголовніші умови, яким повинен відповідати всякий походний порядок і стрій, такі:

- 1) зручність керування,
- 2) можливість швидкого переходу до бойового порядку,
- 3) зручність руху.

Відносне значіння цих вимог не може бути встановлене один раз назавжди, тому що воно цілком залежить од *близкості супротивника*; коли супротивник близько, виступають на головне місце перші дві вимоги: супротивник далеко—головну увагу повинно звернути на зручність руху.

Для зручності *руху* необхідно, щоб *широчина фронту* колоні відповідала *широчині дороги*, а також, щоб між частинами були вільні перемежки або *дістанції*, через які проходив би порох та духота. Що більші ці перемежки, то зручніше йти, і навпаки; та що більша дістанція, то глибша колона і тим менша її бойова готовність. Отже, необхідно обмежити дістанції строго визначеними нормами, дозволяючи збільшувати їх тільки при рухові далеко від супротивника.

Позаяк широчина дороги буває дуже різна, а широчина фронту повинна відповідати широчині дороги, то, очевидно, одним яким-небудь видом походного строю обмежитись не можна, а доводиться мати їх кілька.

Взагалі походні строї будуть мати вигляд довгої зведеної кишки, поділеної на часті певними дістанціями.

Походні строї, чети та сотні. I. Для *чети* походними строями будуть колона роями і колона рядами.

II. В *сотні*, в залежності від того, в якому строю йдуть чети, походними строями будуть: четова колона, колона роями і колона рядами.

Широкий фронт четової колоні дає можливість вживати її тільки на *великих шляхах*, тоб-то в порівнюючи рідких випадках.

Колона рядами незручна для руху, надто, коли рядів не подвоєно, де нема ніяких майже дістанцій; незручна вона й у відношенню бойової готівності, тому що через стисненість руху ряди неминуче розтягнуться і глибокість колоні сильно зро-

сте. Кольону рядами слід вживати тільки в тих випадках, коли широчина дороги не дозволяє йти іншим строем.

Нарешті, *кольона рядами* по своїх прикметах заступає середину між четовою кольоною і кольоною рядами; завдяки широчині цього фронту, яка відповідає більшості наших шляхів, її найчастіше вживається і вона являється немов би нормальним походним строем.

Походний порядок куріня та полку. Походний порядок *куріня* складається з сотень в походних строях, відділених одна від другої дистанцією в 10 кроків (§ 231).

Коли сотні йдуть в кольоні рядами, то такий порядок *куріня* в глиб займе біля 400 кроків ¹⁾ і називається, згідно з уставом, *походною кольоною* *куріня*.

В походному порядку *полку* *курінь* іде за *курінем* на дистанції 25 кроків, кулеметна команда йде між *курінями* ближче до тієї сторони, звідки можна сподіватися супротивника.

Полк з обозом 1-го розряду займає в глиб біля 2100 кроків.

Б о й о в і с т р о ї.

Умови, яким повинен відповідати бойовий стрій. *Бойовим строем* називається стрій, який вживається військом в бою.

Позаяк бойовим строям доводиться діяти чи під вогнем, чи під постійною погрозою його, то, природно, перша умова, яку вони мусять задовольняти це *можливо менша вразливість вогнем*.

Сучасний вогонь остільки влучний та сильний, що коли цієї умови не поставити на чолі інших і вийти на поле бою в невідповідних строях, то супротивник ще зда-лека знищить частину.

З другого боку, змагання зберегти своє військо від зайвих втрат повинно мати свої межі, а саме, воно не повинно спускати *зручності чинів зброєю* в бойовому строю та *зручності керування* ним.

Крім форми строю, зменшенню втрат від вогню у величезній мірі, сприяє ще *уміле пристосування* до місцевости. Очевидно, бойовий стрій повинен бути *рухливий* і *можливо повороткий*, щоб легше приноровитися до мінливої обстанови бою.

Таким чином, всякий бойовий стрій повинен відповідати ог-таким умовам:

- 1) можливо менша вразливість вогнем,
- 2) зручність чинів зброєю,
- 3) зручність керування,
- 4) зручність пристосування до місцевости,
- 5) рухливість і повороткість.

¹⁾ Без розтяжки; з розтяжкою глибокість збільшується в два рази й більш.

З цих умов на форму бойових стрій рішучий вплив зробить перша, тоб-то, *можливо менша вразливість вогнем*; решта умов служить противагою першій, не даючи їй розростися остілько, що бойовий стрій перестане відповідати своєму призначенню.

Бойові стрії чети. Бейові стрії, по стройовому уставу, такі:

1) *В чети*—розведений і розсипний.

Розведений стрій має своєю основою відповідний зведений і походить з нього через розведення частин, людей та шерегів по фронту й у глиб.

Всякий зведений стрій може бути обернутий в розведений; для чети найбільше значіння має *розгорнутий розведений стрій*.

В *розгорнутому розведеному строю* люди розходяться один від другого на один крок чи як буде наказано; шерехи можуть бути розведені одна від другої на вільно-обрану дистанцію або ж злиті в одну; в залежності від цього розгорнутий розведений стрій може бути *двохшереговий*—протягом по фронті біля 50 кр.—і *одношереговий* з довжиною фронту до 100 кр.

Будучи тонким та рідким, розгорнутий розведений стрій дуже мало терпить від вогню, а займаючи протяг по фронті 50—100 кр., досить зручний для керування; в останньому відношенні одношерегова форма строю, хоч і довша по фронті, та все ж їй треба дати перевагу двохшереговій, позаяк рої та гуртки знаходяться цілком в розпорядженню своїх начальників і не розбиті на дві часті.

При великій рухливості й зручності пристосування до місцевості розгорнутий розведений стрій недосить гнучкий та повороткий.

В *розсипному строю* (§§ 111, 112 Стр. Уст.) люди чети стають в одну лінію на певному віддаленні один од другого.

Такий стрій, представляючи довгу, тонку переривчасту лінію окремих людей, дуже зручний для пристосування до місцевості як з огляду на зручність стрільби, так і закриття від вогню, даючи супротивникові тільки рідкі, до того ж добре пристосовані до місцевості цілі; цей стрій мало вражається вогнем і, в усякому випадку, терпить від нього менше, ніж всі інші стрії. Нарешті, рухливість розсипного строю дуже велика і майже рівна рухливості окремої людини.

Та, поруч з цим, розсипний стрій має й дуже великі недатки; на чолі їх треба поставити *трудність керування*.

Чета в розсипному строю заступає 100—150, а йноді й більше, кроків по фронті; при такому протягові *командування четотою для однієї людини ще можливе, але вже трудне*; необхідна сама діяльна допомога з боку ройових командирів і старших в гуртках; необхідна, крім того, добра бойова підготовка не тільки начальника, *але й кожного стрільця з окремим*.

На перше місце виступає здатність всіх чинів чети, до рядовика включно, до виявлення *ініціативи, до свідомої самодіяльності*.

Чета, очевидно, являється тією межою, при якій командування однієї особи частиною, яка знаходиться в розсіпному строю, ще можливе.

Далі, велика незручність розсіпного строю це його *мала поворотність*, як наслідок довгого фронту, і *мала здатність до чинів холодною зброєю*, позаяк для удара багнетом треба згущену масу.

З огляду на ці недостатки і, особливо, на трудність керування, розсіпний стрій не може мати того широкого вживання, на яке він заслуговував би іншими своїми властивостями. Коли б всі частини бойового порядку мали в розсіпному строю, то, звичайно, вони терпіли б від вогню мало, але такий бойовий порядок втратив би поворотність, гнучкість і став би незручним в керуванні.

Тому розсіпного строю вживається тільки в *четах першої лінії* і тільки тоді, коли вони мають вести *вогневий бій*, тоб-то, починаючи з 2-х верств від супротивника.

Нарешті, коли місцевість дає певне закриття від вогню супротивника, замість бойового строю можна вжити любий зі *зведених* строїв чети.

Необхідно зауважити, що в розсіпному та розведеному строях люде вислизають зпід безпосереднього впливу начальника; що більш напружена обстановка бою, то шкідливіше відбивається це на загальному порядку та настрою.

Тому самим бажаним видом строю для чети повинен бути стрій *зведений*; до його чета повинна завжди схилитися, розходячися можливо пізніше і використовуючи найменшу можливість знову з'осередитися.

Бойові строї сотні. Бойовим строем сотні є *стрій четами*.

Стрій четами відповідає всім вимогам, які ставляться до бойових строїв, але вимагає добре підготовлених, розвинених і здатних, до самодіяльності четарів; при відсутності цих даних стрій четами може виявитися незграбним і незручним в керуванні; вживається його для розположення і для руху сотні в *сфері ворожого вогню*.

Крім строю четами до бойових строїв сотні можна віднести почасти й *зведені* строї її; користуватися ними слід в певно закритих смугах; та знайти такі смуги для сотні незрівняно трудніше, ніж для чети, тому й *зведені* строї сотні будуть фігурувати в ролі бойових строїв тільки, як виняток.

Бойовий стрій курія. Бойовим строем курія є стрій сотнями (§ 239—242).

Стрій сотнями, відповідаючи іншим умовам, які ставлять бойовим строям, ще більше, ніж стрій четами, може виставити труднощі в відношенню керування, коли не буде добре підготовлених начальників.

Вживають строю сотнями в усіх випадках, коли курінь входить в сферу вогню супротивника.

Бойовий стрій полку. Полк при вступанню в сферу вогню не може лишатися в з'осередженому резервному порядку і повинен прийняти розположення, більш відпові-

дне обстанові. Таким розположенням буде *розчленений порядок або стрій курінями*.

Куріні розходяться один від одного на вільні інтервали і дистанції так, щоб мати можливість зручніше пристосуватися до місцевості; куріні при цьому можуть ставати в одну чи в дві лінії, в потилицю, в шаховому порядку або уступами.

Кожний курінь перешиковується в *стрій сотнями*.

Полкові кулемети стають на флангові чи в тилу полку, чи в перемержкові між курінями, дивлячись по тому, де зручніше по місцевості.

Стрій курінями являється основним строем полку при розпологові в сфері вогню.

Стрій курінями—назва неуставна. Російський Стр. Устав 1908 року не регламентує розположення полку в сфері вогню і не дає йому визначеного терміна; й те й друге нам здається, одначе ж, зовсім необхідним, як для більш яскравого вислову основної ідеї бойових строїв піхоти, так і для короткості і точності тактичної мови.

Висновок про строї піхоти. Таким чином в піхоті *3 типи* строїв: *резервний, походний і бойовий*, які, згідно з властивостями своїми, потребуються в трьох різних випадках вишикування: *зведеному, розведеному і розсипному*.

Основним видом строю являється *стрії зведений*; резервні та походні строї для всіх частин, починаючи з чети й кінчаючи полком, мають зведений характер. Безумовно й бойові строї носили б, головним чином, такий же характер, коли б не величезна сила сучасного вогню; поступаючися перед нею, довелось одмовитись від зведених як раз в ті хвилини, коли в моральному відношенню вона була б надто корисна. Тільки сама маленька одиниця—*чета*—зберегла бойові строї зведеного характеру та й то не в повній мірі, тому що поруч зі зведеним строем *чета* має строї *розведені* і *розсипні*.

Для *сотні* зведений *стрії*, як бойовий, може бути вживаний яко виняток, а для більших одиниць—*куріня* та *полку*—бойовим строем являється *виключно стрій розведений*.

Таким чином, сучасний бойовий *стрії* носить в собі ідею *розчленення, поділу маси на складові елементи* з тим, щоб заступити ширшу площу і підставити під вогонь супротивника дрібні цілі, відділені одна від другої певними перемержками.

Зосереджена маса полку розчленується на куріні, вони відсуваються один від одного на певні перемержки й таким чином повстає *стрії курінями*.

Але курінь у зведеному строю надто вигідна ціля для супротивника, тому його також дробиться на часті—розсөвуються сотні і повстає *стрії сотнями*.

Сотня в більшості випадків також не може лишатися збіраною в кулак і, щоб не терпіти великих втрат від ворожого вогню, її розбивається також на складові елементи—на чети; повстає *стрії четами*.

Нарешті чета, своїм порядком, далеко не завжди може лишатися зведеною під вогнем, а тому дуже часто доводиться їй чету дробити й розводити ряди й шерехи.

Як бачимо, основна ідея бойового строю піхоти дуже послідовно переходить через всі тактичні сполучення—від полку до чети.

Завдяки розведеному характерові бойових строїв *керування ними* утруднилося в величезній мірі. Чета являється межею, при якій ще можливе командування; більшими частинами доводиться вже *керувати*.

Потрібні необхідно досвідчені, знаючі начальники, необхідна широка самодіяльність всіх чинів, до рядовика включно; нарешті, необхідний міцний внутрішній зв'язок в частині, який міг би паралізувати шкодливий вплив розкиданости людей на великій площі.

IV.

Бойові порядки.

Загальні положення. Бій розпадається на два періоди: перший *підготовчий*—вогневий, коли сторони зближаються й ведуть вогонь, і *рішучий*—удар багнетами; перший період захоплює довгі години, іноді дні, другий хвилини. В залежності від цього необхідні дві часті бойового порядку—одна для вогневого періоду—*бойова частина*, друга для завдання удару—*загальний резерв*.

Бойова частина приковує супротивника до місця, розстроює його вогнем, а загальний резерв під цим покровом заступає зручне положення, націлюється і завдає удар при повній допомозі бойової часті.

Бойова частина спереду; вона повинна особливо легко пристосовуватися до обстановки, бути гнучкою і слухняною в руках начальника; позаяк одній людині трудно обняти все, що робиться на фронті бойової часті, то вона ділиться на *участки*; кожний учасок має свого начальника, своє завдання і має свій *участковий резерв*.

Участковий резерв у руках начальника участка служить для підсилення бойової часті, протидії випадковостям в межах участка і для участі в ударі.

Загальний резерв допомагає бойовій частині, протидіє випадковостям більш серйозним, але головне завдання його завдати рішучий удар; тому бажано зберегти його до рішучої хвилини можливо дужчим.

Місце загального резерву там, де завдається рішучий удар.

Для того, щоб убити поодинокого супротивника, нема потреби рвати його на шматки, досить завдати сильний удар у важливу точку його організму.

Так само—з супротивником масовим. Необхідно намітити найбільш важливе місце на його тілі, зосередити проти цього місця можливо більше війська і потім завдати сильний невтримний удар.

Наша перемога в цій важливій точці надірве силу всього організму і зломить опір супротивника по всьому фронту.

Звідси найважливіший принцип тактики: *захоплюючи увагу супротивника і приковуючи його по всьому фронту—необхідно бути дужчим від його в точці удару і в мент удару.*

На підставі цього принципу й вибирається місце для загального резерву.

В усякому бойовому порядку, крім бойової частини та загального резерву, повинна бути ще й третя частина бойового порядку. *Це охорона флангів.*

Всі прикуті до фронту, а між тим на фланзі можуть статися несприятливі випадковости.

Щоб їх *вчасно* виявити й паралізувати хоч на перший час—поки буде вжито заходів—призначаються особливі *наглядаючі за флангом частини.*

Бойовий порядок сотні.

Складові частини бойового порядку сотні; їх призначення та сила. Бойовий порядок сотні складається з розстрільної (стрілецького цепу), сотенного резерву і нагляду за флангами (§§ 194—200 Стр. Уст.).

Місце, заступаєме бойовим порядком сотні, називається *сотенним участком.*

Розстрільна (стрілецький цеп), або частина сотні в розсіпному строю, відіграє роль бойової частини і призначається для зав'язки бою, підготовки атаки вогнем і для атаки супротивника або окремо від резерву, або сукупно з ним. *Сотенний резерв* виконує або ж призначення *загального резерву*, коли сотня чинить окремо, або часткового, коли чинять кілька сотень.

Розстрільна (стрілецький цеп). **Гущина.** Гущина розстрільної (стрілецького цепу) не може бути однаковою в усіх випадках. Що гущина розстрільна, то вогнева дія її дужча й тим легше керувати нею; що рідша розстрільна, то менші втрати. Необхідно користуватися цими властивостями і брати те, що в дану хвилину найбільш потрібно.

Взагалі ж гущина розстрільної залежить від характеру місцевости, характеру чинів і від великості сотенного участку.

1) *Характер місцевости.* На відкритій місцевості, щоб уникнути великих втрат, доведеться стати *рідше*; коли ж місцевість дає закриття—то *гущіше*. Очевидно, що густота розстрільної однієї й тієї ж самої сотні не може бути на всьому протягові однаковою і вповні буде залежати від властивостей місцевости; з тієї ж причини можуть бути перемешки й зовсім не заступлені, при умові, що підступи до них обстрілюються вогнем сумежних участків розстрільної.

2) *Характер чинів* (обороняємось чи наступаємо). При обороні люди будуть за закриттями; мушкет має підюру, віддалення зарані вимірено; все це робить вогонь оборонця дуже дійсним; бажано використати його одразу ж у повній мірі, а для

того розстрілюю треба одразу ж зробити *можливо густішою*. Небезпеки збільшити цим втраги нема, тому що люде знаходяться за закриттями.

Наступаючий, навпаки, при рухові дуже часто буде відкритий, вогонь його на далекі віддалення мало дійсний; тому, щоб уникнути великих втрат краще мати на початку *рідкі* розстрільні. Тільки після зближення з супротивником на такі дистанції, коли й вогонь наступаючого може бути в повній мірі дійсним (кроків біля 1400—1000 од супротивника), доведеться знехтувати втратами і згустити розстрільні для розвинення можливо більшої сили вогню.

3) Нарешті, густина розстрільної залежить і від *великості участку*, призначеного сотні. Іноді доводиться навмисне заступати розтягнуте положення, яке вимагатиме й рідкої розстрільної.

В залежності від цих умов густина розстрільної може вагатися од 1 до 8—10 кроків між стрільцями.

Протяг розстрільної. Як ми вже знаємо, межою можливості командування для однієї особи являється *чет*, тому розстрільна сотні поділяється на *четові* участки по числу чет, розсипаних в розстрільну. Протяг *четового участка* може бути прийнятій до 100 кроків. Протяг розстрільної всієї сотні буде залежати від числа чет, призначених до розстрільної.

По уставу протяг сотенного участку визначено в 250—300 кр. (§ 199).

Розсипання в розстрільну (стрілецький цеп). *Розсипання в цеп* робиться тільки тоді, коли являється можливість чинити з неї вогнем, тоб-то на відкритій місцевості, приблизно, в 3000 кр. од супротивника.

Найважливіші умови при розсипанню в розстрільну це *повна скритість*. Командири чет, призначених для розсипання, одбірають од сотенного командира вказівки про напрямок та протяг своїх участків і потім, коли місцевість *закрита*, розсипають чети на вказаному місці, обдивившись його завчасу дозорами (на випадок засідки).

На одкритій місцевості, а також *під сильним вогнем*, одночасного розсипання робити не можна. В цьому випадкові на вказану лінію, після огляду її, коли треба, дозорами, вибігають спершу ройові командири, які намічають місця своїм роям, а потім по-одинці чи невеликими гуртками перебігають до своїх райових командирів і решта людей.

Коли, не доходячи до того місця, де повинна бути розсипана розстрільна, є закриття, то вигідніше розсипати розстрільну за закриттям, дати там вказівки, перевірити людей і потім уже висунутися, куда треба.

Коли треба згустити розстрільну, то людей, яких розсипано наново, вливають у вільні перемешки розстрільної, а коли їх нема, то в інтервали між стрільцями; при цьому станеться неминуче перемішування людей різних чет; щоб помнякшити цю

незручність, взято за правило, що четарі та ройові командири приймають під своїм оруду *всіх людей, що знаходяться на їхніх участках*, хоч би вони були інших чет та роїв. Гуртки бажано, в усякому разі, лишити неперемішаними.

Коли треба *удовжити* розстрільну, то наново розсипана чета стає на флангов розстрільної, утворюючи новий четовий участок, причому—в наступовому бою—не на одній лінії з нею, а по можливості спереду; цим полегчується *посування* людей вперед.

Згущання та удовження розстрільної повинно робити *зовсім скрито* від супротивника; тому на місцевості одкритій люде, призначені на підсилення розстрільної, перебувають на відповідні місця гуртками або по-одинці.

Коли ж місцевість закрита і супротивником не обстрілюється, то чета, призначена на підсилення, висувається на свій участок і потім уже там розсипається.

Сотенний резерв. Його віддалення від розстрільної. Сотенний резерв повинен бути неодмінно відділений певним перемешком від розстрільної, щоб не терпіти від вогню так само, як і вона, і щоб хвилювання, яке відчувають люде в розстрільній, не передавалося резервові; тому, що далі відстоїть резерв, то ліше.

З другого боку, однак ж, резерв повинен мати можливість що-хвилини підтримати свою розстрільну, тому доводиться рахуватись з віддаленням до супротивника; що ближче до супротивника, то й сотенний резерв ближче до розстрільної; взагалі—*загальне правило: резерв повинен бути ближче до розстрільної, ніж супротивник*. Нарешті, на віддалення резерва впливає й місцевість: на закритій—воно менше, на відкритій—більше. За край віддалення сотенного резерву від розстрільної *на початку бою* можна взяти **400—500** кр.

Місце сотенного резерву. Резерв може знаходитись або ж за одним із флангів центру, в залежності від важливості його, або ж за серединою розстрільної, коли значіння флангів однакове.

Обтім, з огляду на невеликий протяг сотенного участка по фронті, сотенний резерв, де б він не знаходився, встигне своєчасно й підтримати розстрільну влюбій точці її й розвинути, коли треба, маневр на любому з флангів її; тому при обранню місця для сотенного резерву, можна керуватись не тільки важливістю того чи иншого участка розстрільної, але *також і зручністю закриття* від зору та вистрелів супротивника. Очевидно, положення місцевих предметів на сотенному участкові в цьому питанню виявить свій вплив у дуже значній формі.

Стрій сотенного резерва. При обранню *строю* для сотенного резерву слід керуватись тільки одним міркуванням—можливістю *зменшити втрати від ворожого вогню*.

Нагляд за флангами. Для нагляду за флангами висилаються кроків на 500—800 в боки й уступом вперед особливі *дозори*, силою в 5—10 чоловік. Робиться це з розпорядження сотенного командира як розстрільною, так і резервом. Коли командир

сотні чому-небудь такого розпорядження не зробить, то кри флангових чет в розстрільній і начальник сотенного резерву повинні вислати дозори з власної ініціативи. Корисно хоч би один дозор вислати й у тил бойового порядку, особливо ж, коли місцевість там закрита.

Рух бойового порядку сотні. При рухові бойового порядку сотні повинно додержуватись трьох надто важливих умов: *втримання вірного напрямку, підтримання зв'язку між частинами бойового порядку й можливого зменшення втрат від вогню.*

I. Тільки при додержанню *вірного напрямку* бойовий порядок сотні може підійти в порядкуві до того пункту, який йому потрібен. Тому на заховання напрямку повинно звернути особливу увагу всіх чинів сотні до рядовика включно. Сотенний командир, при розсіпанню чет в розстрільну, дає кожній четі напрямок і призначає одну з чет направляючою. Четарі *об'являють всім людям свої чети* той напрямок, в якому треба посуватися, і призначають направляючий рій. Ройові командири повинні переконатися, що люди правильно зрозуміли напрямок.

При рухові по місцевості *закритій* (густий ліс, чагарник, високий хліб, галяни, кукуруза і т. п.), коли нема доброго кругозору, отже не можна призначити направлючий предмет, напрямок доводиться тримати *по компасу*; в такому випадкові сотенний командир повинен вказати четарям відповідний *азимут* руху.

Резерви направляють свій рух по розстрільній. Дозори, охороняючі фланги й тил, тримають напрямок по тих частинах, від яких їх вислано.

II. Підтримання *зв'язку* між частинами бойового порядку сотні при рухові на місцевості *відкритій* не вимагає особливих заходів, тому що всі частини добре бачуть одна—одну й віддалені на невеликий протяз.

В зовсім іншому становищі знаходиться це питання, коли доводиться йти по місцевості *закритій*.

Люди, що в розстрільній, перестають бачити один одного—розстрільна легко може розірватись, ще легше можуть одірватися від бойового порядку флангові дозори, тому для підтримання зв'язку необхідно вжити де-яких заходів: 1) бойовий порядок приймає, оскільки можливо *зосереджене положення*; в розстрільній зменшують інтервали між людьми; дозори і резерви тримають ближче; 2) для зв'язку між четами, коли вони розділені перемежками, а також між дозорами та флангами розстрільної висилаються *поодинокі люди чи дозори*, які йдуть на такому віддаленню, щоб увесь час бачити одному одного; такими цепками об'єднується резерв з розстрільною й зо всіма дозорами; 3) рух повинен відбуватися *повільно*, з частими зупинками, під час яких начальники повинні повірять людей.

III. Для *зменшення втрат* при рухові бойового порядку необхідно провадити його так, щоб *під вогонь супротивника одночасно підставлялося можливо менше цілий*.

В залежності від сили вогню бойовий порядок сотні може посуватися *розстріль-*

1.20
(1986)
— 40 —

РА 51

ною й резервом одночасно й окремо розстрільною й окремо резервом.

Одночасний рух розстрільною й резервом можливий тільки або *по за вогнем*, або ж коли вогонь цей мало дійсний. В решті випадків рухи розстрільної і резерву проводяться самостійно й незалежно один від другого.

Розстрільна може посуватися кроком, *перебігами* й *плазом*. Рух *всією* розстрільною *кроком* вживається тільки під слабим і далеким вогнем; як тільки вогонь стає дійсним, повинно наступати *перебігами*.

Перебіги робляться *усією розстрільною, четами, роями, гуртками* й *по-одиноці*. Який вид перебігу використати в даному випадку, залежить від сили вогню: що дужчий вогонь, то менше людей повинно приймати одночасно участь в перебігові. Від цього ж залежить і те *віддалення*, на яке робиться перебіг. Під слабим вогнем при перебігові *всією* розстрільною або частями її воно може доходити до 100—150 кроків; під сильним же вогнем, коли перебігають групи або окремі люди, не більш 50—20 кроків. Нарешті, коли вогонь доходить до найвищого напруження свого, протяги перебігів доведеться зменшити до 10—20 кроків.

Взагалі, що ближче супротивник і що дужчий його вогонь, то менша довжина перебігу і менше людей приймає участь в ній одночасно.

Перед перебігом командири чет вказують напрямок і лінію, яку бажано заступити; при цьому, коли доведеться перебігати групами та по-одиноці, то на нову лінію першими перебігають ройові *к-ри* і займають там відповідні місця, відзначаючи собою середину або фланг роя, решта людей перебігає після своїх ройових; четові командири роблять перебіги по своєму міркуванню, але з таким обрахунком, щоб завжди бути там, де в дану хвилину більша частина їхньої чети.

Коли нова стрілецька позиція знаходиться в такому віддаленні, що до неї не можна перебігти за один перебіг, то люде, перебігаючи до неї, можуть залягати для короткого відпочинку в придобних місцях стільки разів, скільки це виявиться необхідним.

Дуже важливо взяти за неодмінне правило—*перед початком перебігу встановлювати завчасно мірник для нової стрілецької позиції.*

Всякий перебіг, коли вогонь в розстрільній розпочато, повинно підтримати вогнем частин чи людей, які лишаються на місці.

Переповзання—захід дуже втомний і забарливий, але має ту цінну сторону, що дає можливість пересунутися укритно в тому випадкові, коли місцевість укриває стрільця *тільки в лежачому положенню*. При подібній обстанові, коли всякий нашій спосіб пересування викрав би нас перед зором супротивника, до переповзування можна вдатися з великим успіхом.

Але на місцевості зовсім *відкритій*, коли *супротивник нас уже виявив*, переповзання невилідне, тому що, не скриваючи вже від ворожих очей, вимагає часу дале більше ніж перебіг; що довше лишаються люди під вогнем, то, очевидно, більші втра

рл 51

М. Анисимів

Основи тактики.